

“ТЭГШ БУС БАЙДАЛ”-ЫН ТУХАЙ ТЭМДЭГЛЭЛ БА БОДЛОГЫН ЗӨВЛӨМЖ

Д.Нарантуяа

“ТЭГШ БУС БАЙДАЛ”-ЫН ТУХАЙ ТЭМДЭГЛЭЛ БА БОДЛОГЫН ЗӨВЛӨМЖ

Энэхүү бодлогын зөвлөмжийг Фридрих-Эбертийн сангийн захиалгаар хийж гүйцэтгэв. Судалгааны аливаа агуулга, мэдээллийн үнэн зөвийг судлаач хариуцах бөгөөд Фридрих-Эбертийн сангийн байр суурьд нийцэж байх албагүй болно.

Зөвлөмжийг хийж гүйцэтгэсэн: Д.Нарантуяа
МУИС-ийн докторант, сэтгүүлч редактор

Редактор: Ч.Оюунгэрэл
Фридрих-Эбертийн сангийн төслийн
менежер

Эхийг бэлтгэсэн: Ё.Батболд
Фридрих-Эбертийн сан

©ХБНГУ-ын Фридрих-Эбертийн сангийн Монгол дахь суурин төлөөлөгчийн газраас эрхлэн гаргав. Уг бүтээлийн эрх хуулийн дагуу хамгаалагдсан тул зөвшөөрөлгүйгээр болон эшлэлгүйгээр хуулбарлах, олшруулах, хэсэгчлэн авах, ашиглах, арилжааны зориулалтаар хэвлэн нийтлэхийг зохиогчийн эрх зөрчсөнд тооцно.

ISBN 978-9919-9663-3-1

“ТЭГШ БУС БАЙДАЛ”-ЫН ТУХАЙ ТЭМДЭГЛЭЛ БА

БОДЛОГЫН ЗӨВЛӨМЖ

Дэмбэрэлийн НАРАНТУЯА

МУИС-ийн докторант, сэтгүүлч редактор

*Өсөн нэмэгдсээр байгаа тэгш бус байдал нь урт
хугацаанд эдийн засгийн өсөлтийг сааруулдаг.*

Тэгш бус байдал гэдэг ойлголт ардчилал, чөлөөт зах зээлийн сүүдэрт нуугдсаар байжээ. Багагүй хугацаанд зарим эрдэмтэд орлого болон хөрөнгийн тэгш бус байдал нь нийт эдийн засагт үр өгөөжтэй, өсөлтийг нэмэгдүүлэх нөлөөтэй учраас асуудалгүй гэж үзсээр ирсэн бол Олон Улсын Валютын сан (ОУВС), Эдийн засгийн хамтын ажиллагааны байгууллага (ЭЗХАБ), олон улсын зарим эдийн засагчид улам гүнзгийрч буй эдийн засгийн тэгш бус байдал нь нийт эдийн засгийн хөгжилд сөрөг нөлөө үзүүлж байна гэдгийг анхааруулсаар иржээ. Фридрих-Эбертийн сангаас сүүлийн хэдэн арван жилд гүнзгийрч буй тэгш бус байдал германы эдийн засгийн өсөлтөд сөргөөр нөлөөлсөн эсэхийг тодорхойлж өгнө үү? гэдэг захиалгыг Германы Эдийн Засгийн судалгааны хүрээлэнгийн эрдэмтэн, судлаачдад хүргүүлсэн юм. Тэд **“Эдийн засгийн тэгш бус байдал нийт эдийн засгийн өсөлтөд сөргөөр нөлөөлж байна, урт хугацаандаа эдийн засгийн өсөлтийг сааруулах нөлөөтэй”** гэдэг дүгнэлтийг гаргажээ.

XX зуунд дэлхийн санхүү эдийн засгийн бодлогыг тодорхойлж, улс төрийн шинэ орчин бүрдүүлсэн неолиберализмын үзэл санааны дагуу “Төр бол муу менежер, төрийн санхүүжилтийг тана, татварыг бууруул, эдийн засагт төрийн хөнлөнгийн оролцоог хязгаарла, эдийн засгийн эрх чөлөөг бүү

хязгаарла, чөлөөт худалдааны саад тотгорыг арилга зэрэг шаардлагуудыг биелүүлсээр санхүүгийн даяаршил оргил цэгтээ хүрч хөрөнгө, мөнгөний чөлөөт урсгал дэлхийг торох юмгүйгээр асар богино хугацаанд тойрдог болсноор хүн амын дунд байсан тэгш бус байдал улс орнуудын төвшинд гарч ирсэн юм. 2019 оны 12-р сарын сүүлээр Хятадын Ухань хотод тархаж эхэлсэн коронавируст халдвар улмаар дэлхий дахинд цар тахал болон тархсаар неолиберализмын үзэлд үнэнч байж төрийн төсвийг танаж бүсээ чангалах бодлогыг хэдэн арван жилийн туршид хэрэгжүүлсний үрээр элэгдэж хоцрогдсон, хүн хүчний нөөц нь дутмаг болсон улс орнуудын эрүүл мэндийн системийн даац хэтэрч олон хүмүүс өвчилж нас баралт өндөр болсон юм.

Энэ үеэс неолиберализмын зам зөв байсан уу? Татвар бууруулсаар төсөв нь танагдсан төрийн эрүүл мэнд, боловсролын системүүд хямралд өртөмхий, эмзэг болсон нь корона вируист цар тахал гэх мэт эрүүл мэндийн эрсдэлийг даахгүй болжээ гэдгийг хүн төрөлхтөн асар өндөр үнээр, олон хүмүүсийн амь насаар ухаарлаа.

Халамжаар амьдрагсдын тоог бууруулж, иргэдийнхээ амьдралын чанарыг дээшлүүлэхийн тулд нийгэмд тэгш бус байдлыг бий болгож, гүнзгийрүүлж байдаг

үндэс шалтгааныг олж арилгах шийдлүүдийг хайж, алдаагаа засаж залруулах шаардлага тулгарлаа.

Тиймээс нийгмийн амьдралд тэгш бус байдал хэр гүнзгийрснээр тухайн улс орны засаглалыг үнэлж, улс төрийн үзэл баримтлал, орчин нөхцөл, нөлөөллийг ч тодорхойлж, тухайн улс орны ирээдүйн хөгжлийн чиг баримжааг тооцоолон гаргах шинэ технологи бий болов.

2018 оны Дэлхий дахины тэгш бус байдлын тайланд дурьдсанаар: “дэлхийн нийт хүн амын 20% нь дэлхийн нийт баялгийн 80%-ийг эзэмшиж байна. Мөн дэлхийн хүн амын 5% -тай тэнцэх буюу 331 сая хүн амтай АНУ дэлхийн нийт нөөцийн 30%-ийг дангаараа эзэмшиж байна” гэжээ.

Нийгмийн тэгш бус байдлыг бууруулах нь ардчиллыг бэхжүүлэх гол нөхцөл болдог бол нийгмийн гишүүдийн орлогын ялгаа гүнзгийрэх нь популизм, цаашлаад дарангуйлалд хүргэх аюултай байдгийг ч бас онцолсон байх юм.

Тэгш бус байдал буюу нийгмийн статус, эрх чөлөө, боломж бололцоог бусдаас ялгаатайгаар хүлээн авах явдал нь нийгмийн шударга ёсыг үгүй хийх гол аюул байдаг. 2018 онд Oxfam олон улсын байгууллагын судалгаагаар:

- Дэлхийн хамгийн баян 26 хүн, дэлхийн хүн амын тэн хагас болох 3,8 тэрбум ядуусын хөрөнгөтэй тэнцэх хэмжээний хөрөнгө эзэмшдэг.
- Тэрбумтнуудын хөрөнгө нэг өдөрт 2,5 тэрбум доллараар өсөн нэмэгдэж байхад нөгөө талд нь дэлхийн нийт хүн амын 50 орчим хувь буюу 3,4 тэрбум хүн өдрийн 5,5 доллараас бага орлоготой амьдарч байна гэсэн цочирдом харьцуулалт гарчээ.
- Дэлхий дахины тэгш бус байдлын 2018 оны тайланд дурьдсанаар боловсролыг тэгш хүртээмжтэй болгож цалин сайтай ажлын байр бий болгох нь орлогын ялгааг бууруулах дараагийн томоохон хүчин зүйлс ажээ. Социалдемократ үзэл баримтлалыг амжилттай хэрэгжүүлж эрх чөлөө, шударга ёс, эв нэгдлийн үнэт зүйлсийг нийгмийн бүхий л салбарт амжилттай хэрэгжүүлсэн бүс нутаг бол Швед, Финланд, Дани, Норвеги зэрэг Скандинавын орнууд бөгөөд гол онцлог нь орлогын татварыг өндөр тогтоодог аж. Trading Economics.com сайтын мэдээлснээр 2018 оны байдлаар Шведэд хүн амын орлогын татвар 61.85, Данид 55.8, Норвегид 38.52 байгаа юм. Ийнхүү татварын түвшинг өндөр тогтоосноор улсын төсөвт нийгмийн хамгааллын бодлогыг өндөр түвшинд хэрэгжүүлж

чадахуйц хуримтлалыг бий болгосны үрээр бүх шатны боловсрол, эрүүл мэндийн үйлчилгээ үнэ төлбөргүй байдаг. Эдгээр орнуудад иргэд хоорондын итгэлцэл, эв санааны нэгдэл өндөр түвшинд байдаг нь иргэд сайн дурын байгууллага, хөдөлгөөнд идэвхтэй оролцоотой байдгаас харагддаг.

Тиймээс тэгш бус байдал нь дэлхийн улс орнуудын төдийгүй улс орон бүрийн тулгамдсан асуудал болж, улс төрийн орчноо, засаглалын алдаа дутагдлаа үнэлэх том шалгуур болсон. Энэ жишгээр монголын нийгэм дэх тэгш бус байдалд үнэлгээ өгөхийн тулд хамгийн түрүүнд статистик мэдээллийг үндэслэл болгоно.

Монгол улсын хувьд ҮСХ болон Дэлхийн Банкны хамтарсан ядуурлын судалгааны дүнгээр Монгол Улсын хүн амын ядуурлын түвшин 2016 онд 29.6 хувь байсан бол 2018 онд 28.4 хувь болж, 1.2 пунктээр буурч, эргээд 30,8 хувь болж өссөн байна. Ядуурлын түвшинг аймгаар харвал хамгийн өндөр нь Говьсүмбэр аймагт байгаа бөгөөд хүн амын талаас илүү нь буюу 51.9 хувь нь ядуу амьдарч байна. Ядуурлын түвшин Говь-Алтай аймагт 45.1 хувь, Дорнод аймагт 42.5 хувь, Ховд аймагт 40.9 хувь байна. Харин ядуурлын түвшин Өмнөговь аймагт хамгийн доогуур буюу 11.8 хувь байна. Ядуу хүн амын тоогоор

авч үзвэл, ядуу хүн амын ихэнх нь буюу 378.2 мянган хүн Улаанбаатар хотод амьдарч байгаа нь ядуу хүн амын тоогоороо удаалж буй Өвөрхангай аймгаас (40.9 мянган ядуу хүн) ойролцоогоор 10 дахин их байна. Говьсүмбэр аймагт ядуурлын түвшин хамгийн өндөр байгаа хэдий ч хүн ам цөөтэй учраас 8.2 мянган хүн ядуу амьдарч байна. Гэтэл хүн амын 15 хувь ядуурлын шугамаас дөнгөж дээгүүр амьдарч байгаа ба гэнэтийн хямралт үйл явдлын нөлөөгөөр ядуурал руу халтиран орох эрсдэлд байна. Нийт хүн амын 907 мянга орчим нь ядууралд өртсөн бөгөөд 100 хүн тутмын 29-30 нь зайлшгүй шаардлагатай хүнсний болон хүнсний бус зүйлсийг худалдан авах чадваргүй байна гэсэн үг. Монголын хүн амын 28.4% буюу 904.9 мянган хүн ядуу, дээр нь нийт хүн амын 15% нь эмзэг, эрсдэлтэй байдалд байна.

Ядуурал ([англи. Poverty](#); [оро с. Бедность](#)) гэж амьдралын чанарыг тодорхойлогч хүнс тэжээл, хувцас, гэр орон зэрэг үндсэн хэрэгцээний дутагдал гачигдлыг хэлнэ. Үүнээс гадна ядуурлаас гарахад буюу хүн ам дотор нэр хүндтэй байр суурь эзлэхэд зайлшгүй хэрэгтэй боловсрол, ажлын байрзэрэгболомжуудынхүртээмжтэй байдлыг илтгэж болно. Дэлхийн Банк нь туйлын ядуурлыг өдөрт 1 америк доллараас бага орлогоор амьдарч байгаа, дунд зэргийн ядуурлыг хоёр америк доллараас

бага орлогоор амьдарч байгаа хэмээн тодорхойлдог.

Монгол улсын хувьд ядуурлын түвшингээс дээгүүр орлоготой байгаа иргэдийн нэг хүнд ногдох сарын дундаж хэрэглээ дунджаар 290,0 мянган төгрөг, уг шугамнаас доогуур орлоготой байгаа иргэдийнх 108,0 мянган төгрөг байна. Ядуурлын түвшингээс доош буюу сард 146,0 мянган төгрөгөөс бага хэрэглээний зардалтай иргэдийн тоо 634 мянгаас 907.5 мянга болж нэмэгдсэн байна. Албан бус секторт ажилладаг 360 гаруй мянган хүний ойролцоогоор 50% нь Улаанбаатарт байгаа гэж тооцвол зээлийн эргэн төлөлт хийх чадваргүй болж байгаа 180 мянга орчим иргэд ядууралд өртөхөд ойрхон байна.

Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030-д тусгагдсан “Ядуурлын бүх төрлийг эцэс болгоно”, “Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжиж, зохистой хөдөлмөр, хувийн бизнес эрхлэх мэдлэг, ур чадвартай залуу үеийг төлөвшүүлж, ажилгүйдлийн түвшинг бууруулна” зэрэг зорилтууд тусгагдсан байдаг. Иргэдийн хэрэглээ буурч, ядуурал нэмэгдэхэд нөлөөлж байгаа гол хүчин зүйлсийн нэг болох хөдөлмөр эрхлэлтийн байдлыг авч үзэхэд 2014-2017 онд ажиллах хүчний оролцооны түвшин 62.1-ээс 61.1 хувь, хөдөлмөр эрхлэлтийн түвшин 57.2-оос 55.8 хувь болж буурч, ажилгүйдлийн түвшин 7.9-өөс

8.8 хувь болж нэмэгджээ. 2018 оны IV улирлын байдлаар ажилгүйдлийн түвшин 6.9 хувь болж буурсан ч нийт ажилгүй иргэдийн тоонд төдийлөн өөрчлөлт орохгүй байна.

Коронавируст халдварын цар тахлын эдийн засаг, нийгмийн сөрөг нөлөөг зөөллөхийн тулд Монгол Улсын Засгийн газраас авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээнүүдийг иргэдийн 30 орчим хувь нь үр дүнтэй зөв шийдвэрүүд хэмээн үнэлж байна. Юуны өмнө хүүхдийн мөнгийг 100 000 төгрөг болгон нэмэгдүүлсэн нь оновчтой арга хэмжээ болсон гэж үзэж байна. Мөн 2020 оны 2-р сараас 7 сарын хугацаанд албан бус секторт ажиллагсдын нийт өрхийн 39.5%-ийнх нь өрхийн орлого эрс буурчээ.

2019 оны сүүлийн улирлын статистик мэдээллээр Монгол улс 0-18 насны 1,140 000 хүүхэдтэй. Амьжиргааны төвшин харгалзахгүйгээр хүүхэд бүрд сар бүр 100,000 төгрөгийн мөнгөн тэтгэмж олгож байгаа гэж үзвэл: 121,327,900,000 \121.6 тэрбум\ төгрөг болно. Энэ нь мөн оны улсын төсвийн нийт зарлага болох 11 их наяд 429 тэрбум 400 сая төгрөгийн 9.0%-тай тэнцэж байгаа юм. Нийгмийн халамжийн тэтгэвэрт 2019 онд 60.7 мянган хүн хамрагдсаны 26.0 хувь нь тэжээгч нь нас барсан 18 хүртэлх насны хүүхэд байсан.

Гэр бүл хүүхэд залуучуудын газраас 2019 онд 18 хүртэлх насны 1.0 сая

хүүхдэд 229.6 тэрбум төгрөгийн хүүхдийн мөнгөн тэтгэмжийг олгосон гэжээ.

Өрх толгойлсон эх 2019 онд 69.5 мянга болж, өмнөх оноос 2542 (3.5 хувь)-оор, өрх толгойлсон эцэг 18.4 мянга болж, өмнөх оноос 1037 (5.3 хувь)-оор тус тус буурсан байдаг. Өрх толгойлсон эхчүүдийн 38.1 мянга нь 3 хүртэлх, 24.7 мянга нь 3-5 хүртэлх, 6.7 мянга нь 6, түүнээс дээш гишүүнтэй өрхийг толгойлж байна.

Ядуурлын шалтгаан нь иргэдийн мэдлэг, боловсрол, ур чадвар, хөдөлмөрийн хандлагын дутагдалтай байдал, эрүүл мэндийн доройтол, амьдралын нөхцөл боломж муу зэрэг олон шалтгаанаас үүдэлтэй байгааг харгалзан ядуурлын түвшингээс доогуур орлоготой өрх, иргэдийн амьжиргааны нөхцөл байдал, эрэлт хэрэгцээ, чадавх боломжид тохирсон ажилгүйдлийг бууруулах, ядуурлаас гаргахад чиглэсэн бодлого, хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

Ядуурал бол тэгш бус байдал газар авсны үр дүн мөн.

Иргэдийн хөрөнгө, орлогын ялгаа, тэгш бус байдал гүнзгийрэх нь ардчилсан дэглэмийг дарангуйлалд хөтлөх томоохон шалтгаан болдгийг сануулсан сануулга олонтой тааралдана.

Тэгш бус байдал бидний амьдралтай салшгүй холбоотой зүйл бөгөөд эгэл жирийн бидний яриа хөөрөөгөөр баталгаажиж байдаг зүйл юм. Хэний хүүхэд ямар сургуульд сурдаг. Хэнийх хаана амьдардаг. Хэн ямар машин унадаг. Хэн хэдэн булган шубатай, ямар брэнд өмсдөг. Хэн ямар утас барьдаг гээд инээдтэй ач холбогдолгүй мэт ярианууд... Тэдний охин гадаадад сурдаг, харин тэдний хүү Солонгост ажилладаг, тэднийх хаустай нөгөөх нь хашаа байшинтай, тэднийх гэрийн үйлчлэгчтэй харин нөгөөхийн нь ээж үйлчлэгчийн ажил хайгаад олохгүй байгаа. Тэднийхэн өвлийн цагаар Хавай явцгаадаг бол эднийх өвлийн хүйтнийг даарахгүйн тулд арай яван өнгөрүүлдэг. Тэднийх том уурхайтай бол эднийх уурхайн улмаас бэлчээргүй болж, малаа алдаж, хотод орж ирсэн чинь ажил олдохгүй байгаа. Тэднийхэн Монголыг хэрсэн сүлжээ дэлгүүр, барилга, худалдааны салбартай бол эднийх эмээ ширхэгээр нь авдаг, хар гурилаар бин хайрч иддэг, тэр улс баян юм аа, манайх улс жижигхэн бас ядуу юм аа гэх мэтээр харьцуулан харах, харьцуулан ярих, харьцуулан бодох бүхэн маань “тэгш бус байдлын бодит дүр зураг” юм. Тэгэхээр тэгш бус байдал гэдэг чинь тоон үзүүлэлтээс илүүтэй эгэл амьдралын дунд, байж болох юм бүхэнд шингэсэн, нүдэнд ил харагдаж байдаг үзүүлэлт юм.

Тэгш бус байдал олон хэлбэртэй

байдаг. Орлогын тэгш бус байдал, боловсролын тэгш бус байдал, жендерийн тэгш бус байдал, хөрөнгийн тэгш бус байдал, эрх мэдлийн тэгш бус байдал гээд олон янз. Гэхдээ энэ бүхний дотроос орлогын тэгш бус байдал нь бусад төрлийн тэгш бус байдал үүсэх үндэс суурь, нийгэмд ядуурал газар авахын шалтаг шалтгаан, улс орны хөгжил уруудан доройтохын учир холбогдол болж байдаг. Тиймээс дэлхийн улс орнууд орлогын тэгш бус байдлыг хэмждэг Жини коэффициентээр улс орныхоо тэгш бус байдлыг хэмждэг.

Манай улс 1997 оноос хойш тэгш бус байдлыг жини коэффициентээр хэмжиж эхэлсэн бөгөөд сүүлийн жилд 0.3-0.4-ийн хооронд хэлбэлзэж байгаа нь өмнөх үеэс нэмэгдсэн үзүүлэлт хэдий ч нийт хүн амын хувьд тэгш бус байдал бага гэсэн үнэлгээ болдог. Гэхдээ энэ нь орлогын түвшнээр тооцдог үзүүлэлт гэдгийг санах хэрэгтэй. Ганцхан жишээ дурдахад улсын хэмжээнд нийт хадгаламж эзэмшигчдийн нэг хувь нь нийт хадгаламжийн дүнгийн 60 гаруй хувийг бий болгодог бол үлдсэн хадгаламж эзэмшигчдийн 99 хувь нь нийт хадгаламжийн дүнгийн 40 орчим хувийг бүрдүүлж байна. Манай улсад орлогын тэгш бус байдал гэхээсээ хөрөнгийн тэгш бус байдал их, боловсролын тэгш бус байдал, эрх мэдлийн тэгш бус хувиарлалт гээд шударга ёс, ёс зүйд суурилах тэгш бус байдал их байгааг

бид өдөр бүр харж байна. Энэ нь хүний үндсэн эрхүүд зөрчигдөх, хангагдахгүй байх үндэс юм. Тиймээс тэгш бус байдалтай тэмцэх хамгийн шилдэг арга ядуурлыг бууруулах, ажлын байрыг нэмэгдүүлэх шинэ санаачилгыг хэрэгжүүлэх, төрийн халамжийн бодлогыг нэгдсэн ил тод шилэн сүлжээтэй болгож, давхардал хийдлийг арилгах, хяналтын тогтолцоогоор дамжуулан халамжийг хариуцлагажуулах, иргэдийнхээ амьдралын хэвшил, сэтгэл сэтгэлгээнд шинэчлэл хийж нийгмийн соён гэгээрлийн шинжтэй олон янзын идэвхжүүлэх ажлыг хийж хамтдаа сайжрах, сайхан ирээдүйг бүтээх том зорилго, алсын хараатай байх явдал. Амьдралынхаа 20 жилийг нийгмийн сэтгүүлч гэдэг итгэл үнэмшил, үнэт зүйл, нэр төр хэмээн хичээж, цэвэр сэтгүүлч байх гэж хичээсэн он жилүүдийн туршлагаас олон зүйлийн гарц гаргалгаа, сэдэл санаа ундарна. Амьдралаас урган гарсан бодол ухаарлууд амьдралын хөрсөнд эргэн шингэж чадна. Бодит амьдралын тавцан дээр тэнцвэрээ олж, тэгш хэмтэйгээр оршиж чадсан нь цааш үргэлжилжилж, чадаагүй нь доош унадаг. Энэ бол байгалаас эхтэй хэдий ч хүнийг даган хөгжин өөрчлөгдсөөр нийгмийн мөн чанар, улс орны оршихуйн утга болтлоо хүрээгээ тэлсэн тэгш байдлын тэнцвэр юм. Тэгш бус байх тусам эрсдэл нэмэгдэж, урагшлан хөгжих бус, тэсэж үлдэх ганцхан боломжтой нүүр тулна. Хэр удаан тэсэхийг

хэрхэн яаж эргэж тэнцвэрээ олж, тэгш байдалд хүрэхийг цаг хугацаа л харуулна. Тиймээс яг одоо зоригтой шийдэл хэрэгтэй.

Үр дүнд нь нийгмийн халамж үйлчилгээ эзнээ олохгүй тарамдахад хүрч, халамжийн бодлогодоо сөхөрсөн улс орон болно. Иргэд нь халамж анхаарал шаардсан, төрөө хараан зүхсэн, тэдний төлөө бусад нь буруутай мэт үзэх нийгмийн хандлага газар аваад ирэхээр хийдэг бүтээдэг хүн цөөрч, хэлдэг шүүмжилдэгчүүд нь нэмэгдэнэ. Тиймээс төрийн халамж үйлчилгээг иргэдээ хоолтой байлгахад биш, харин иргэдээ идэвхижүүлэн хөгжүүлэхэд, иргэддээ амьдрал ахуйгаа авч явах, өөрийн хүч хөдөлмөрөөрөө зүтгэхийн учир утгыг таниулсан зөв зүйлд урамшуулах, хандуулах хэрэгцээ шаардлага бий болно. Гэхдээ зайлшгүй халамж анхаарал шаардлагатай хэсгийг зөв тодорхойлж, бүртгэлжүүлж, төр тэдний өмнө хүлээх үүрэг хариуцлагаа үүрэх нь зүй ёсны хэрэг. Хүн бүр хүний хорвоод мэндлэхдээ амьд явах, эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах, хүний дайтай нэр төртэй амьдрах, баталгаатай нийгмийн хамгаалалд байх, сурч боловсрох, хөдөлмөрлөх зэрэг хүний заяамал үндсэн эрхүүдээ аван ирдэг. Иргэдийнхээ заяамал үндсэн эрхүүдийг тэгш хангах нь төрийн үүрэг юм.

Тиймээс дараах санал зөвлөмжийг төрийн бодлого болгон хэрэгжүүлж

болох юм хэмээн сийрүүлж байна.

1. Е-засаглал хөтөлбөрийн хүрээнд халамжийн шилэн бүртгэлийн систем бий болгож доорх бүх санаачилгыг шилэн бүртгэлтэйгээ холбох, хянах сайжруулах шийдлийг олж, ил тод байдлыг хангая.

Шигтгээ 1: Баавайн Баасанжаргал өрх толгойлсон эмэгтэй. 5 хүүхэдтэй, амьжиргааны түвшин доогуур. Өөрийн гэр оронгүй, харьяалалгүй учраас хүнсний талон авдаггүй. одоогоор хүүхдүүдээ хараад айлын хашаанд, айлын илүү гэрт амьдарч байна.

2. Халамж нэн шаардлагатай иргэдийг бүртгэлжүүлж, давхардлыг арилгаж, төрийн хамгаалал, дэмжлэг зайлшгүй хэрэгцээтэй иргэдийн нэгдсэн бүртгэлийн шилэн систем бий болгож, халамжийг зөвхөн халамж хүртэгсдэд өөрт нь хүргэх, ахиц дэвшлийг үнэлэх, урамшуулах, монгол улсын иргэн бүрийг бүртгэлтэй, оршин суух хаягтай болгох, нэн ялангуяа Улаанбаатар хотод амьдран суугаа бүртгэлгүй иргэдийг бүтгэлжүүлж төрийн халамжийг шаардлагатай иргэн бүрт хүртээх, давхардал, хийдлийг арилгаснаар халамж хүртэгсдийн тоог тодорхой болгох, халамжийн хэмжээг тухайн иргэний үндсэн эрхүүд хангагдах хэмжээнд

хүртэл нэмэгдүүлэх. Нийслэлийн захын дүүргүүд, хорооны дарга, нийгмийн ажилтан, хэсгийн ахлагч нарын ажлын хариуцлагыг дээшлүүлж бүртгэлгүй иргэнгүй хороо, дүүрэг болох кампанит ажил өрнүүлэх.

Шигтгээ 2: Б. Уранчимэг 1989 онд төрсөн 31 настай, 4 охинтой. Том нь 7 настай 2-р ангид сурдаг, нэг охин нь 4 настай гэртээ байдаг, удаах нь 2 настай мөн гэртээ байдаг. Бага охин нь 3 сар хүрч байгаа. Нөхөр нь борооны ус зайлуулах шугамын газарт засварчин хийж байсан. Одоо ажилгүй. Амьжиргааны түвшин доогуур. Бүртгэлгүй тул хүнсний талонд хамрагддаггүй.

2. Шилэн бүртгэлд бүртгэгдсэн иргэдийн хувийн болон халамж хүртсэн байдлын мэдээллийг улс орон даяар халамжийн нэгдсэн бүртгэлийн сүлжээнд оруулах, Халамж хүртэгч иргэдэд халамжийн мөнгөн дүн, материаллаг туслалцааны жагсаалт байнга харагддаг байх. Ингэснээр иргэд иргэдээ хянах, туслах дэмжих, иргэн хүн өөртөө хариуцлагатай хандах үндэс бий болно.

Шигтгээ 3: Авирмэдийн Эрдэнэчимэг нь 6 хүүхэдтэй, нөхөр нь группт байдаг. Өөрсдөө амьжиргаагаа арайхийн залгуулдаг ч орох оронгүй, дулаалгагүй амбаарт ганцаараа амьдардаг маш хүнд нөхцөлд орсон,

өндөр настай, хамаатан садангүй эмээг өөр дээрээ авч олон жил харж хандаж яваа улс. Гэвч короно вируст цар тахлын улмаас одоо байдал маш хүндэрлээ гэв.

3. Төрийн халамжийн ямар төрлийг, хэдэн удаа, хэдий хугацаанд хүртэж байсан, нийт мөнгөн болон мөнгөн бус нийлбэр дүн сар бүр тодорхой харагддаг байх нь чухал бөгөөд энэ нь сануулга, хөшүүрэг болж авах ёстой гэсэн сэтгэлээр бус авч буйдаа баярлах, авахгүй болохын төлөө зүтгэх сэжүүр болж болно.

Шигтгээ 4: Шинэцэцэг нөхөр нь нурууны хүнд өвчний учраас хөдөлмөрийн чадвараа алдсан. 4 хүүхэдтэй, амьдралын боломж тун тааруу.

1. Халамжийг хариуцлагажуулъя.

1. Хүүхдийн мөнгийг нийтлэг бус харин болзолт хөтөлбөр болгон өөрчилж хэмжээг нь харилцан адилгүй тогтоодог болгоё. Энэ хэрээр эцэг эхийн хариуцлагыг нэмэгдүүлье. Хүүхдийн мөнгө авдаг айл өрх бүр, аав ээж бүртэй үүрэг хариуцлага тооцох шалгуур үзүүлэлтүүдийг боловсруулж, нийгмээрээ хүүхдэд ээлтэй байх дорвитой ажлыг хийх цаг нь болсон. Хүүхдийн мөнгөө

бүрэн авахын тулд хүүхдийнхээ өмнө хүлээх үүрэг хариуцлагаа биелүүлдэг, хэрхэн биелүүлж буйг нь хөндлөнгөөс төрийн болон боловсролын байгууллагууд үнэлдэг, дэмждэг, үнэлгээ өгдөг болъё. Үүний тулд дараах шалгууруудыг эрэмбэлэн авч үзлээ.

1.2 Хүүхдийнхээ эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлсэн байх шалгуур.

Энэ шалгуурт тухайн айл өрх амьжиргааны ямар төвшинд байхаас үл хамааран гэртээ бол гэртээ, хашаа байшиндаа бол хашаа байшиндаа, байр орон сууцандаа бол байр орон сууцандаа гэх мэтээр байгаа боломжийнхоо хэр хэмжээнд таарсан ая тухтай байдлыг хүүхэддээ бүрдүүлж өгсөн байх.

Хүүхэд даарахгүй, өлсөхгүй, хичээл хийх ширээ сандалтай, хичээлийн иж бүрэн хэрэгсэл, ном дэвтэртэй, дүрэмт хувцастай, цүнх савтай байх, БШУЯ-наас боловсруулсан жагсаалтын дагуу тухайн насны хүүхдийн заавал унших номноос бүрдсэн номын сантай байх зэрэг шаардлага тавигдана. Энэ үүргээ биелүүлж, хариуцлагатай ээж аав байж чадаж байгаа эсэхэд нь ХНХЯ, БШУЯ, Гэр бүл хүүхэд хөгжлийн газраас онол арга зүйн зөвлөгөө өгч, аймаг дүүрэг, хороо сум, хэсэг багтай харилцан хамтран ажилладаг, боломж бололцоо тааруу айл өрхөд

туслах, өрхийн суурь хэрэгцээ, орлого зарлагын төлөвлөгөөг гаргаж, суурь хэрэгцээгээ хангаж чадахааргүй байх нөхцөлд бусад төрлийн халамж дэмжлэгт хамруулж, хүүхэд дулаан байх, өлсөхгүй байх, суралцах, ном унших, сэтгэл сэтгэлгээгээ хөгжүүлэх анхан шатны хэрэгцээг хангах асуудлыг тухай бүрт шийдвэрлэнэ.

Нэгэнт тооцоолсон төлөвлөгөөний дагуу ажил амьдралаа өөд татаж, “сайн эцэг эх байх” үүрэг хариуцлагаа хэрэгжүүлж байгаа эсэх, хичээж байгаа эсэхэд үнэлэлт дүгнэлт өгнө. Дүүрэг хороо, хэсгийн нийгмийн ажилтны өгсөн энэхүү үнэлгээ дүгнэлт нь тухайн айл өрхийн хүүхдийн мөнгийг нэмэгдсэн дүнгээр үргэлжлүүлэх үү? эсвэл суурь буюу анхдагч дүнгээр олгох уу?, тухайн эцэг эхийг “сайн эцэг эхийн урамшуулал, хөнгөлөлт, чөлөөлөлтөнд хамруулах уу? үгүй юу? гэдгийг шийдэх үнэлгээний нэг хэсэг болно.

Гэхдээ нийгмийн ажилтан, хэсэг, хороо, дүүргийн ажилтнууд, удирдлагууд нь дарамтлагчид биш хамтран ажиллагчид, ажлаа хамтдаа дүгнүүлэх, хамтдаа сайжрах, хамтдаа сайхан ирээдүйг бүтээх нэг баг байх юм. Энд тийм их мөнгө зардал шаардагдахгүй, харин зоригтой шийдэл, зорилготой алхам, зохион байгуулалтын оновчтой механизм л хэрэгтэй. Эргээд эцэг эх, гэр бүл нь хэсэг, хороо, дүүргийнхээ нийгмийн ажилтан, албан хаагчдыг ажилдаа

хэр сэтгэлтэй, зөв хандлагатай байсан талаар үнэлгээ өгнө. Гэр бүлд нь хэр зэрэг хүнлэг нинжин сэтгэлээр хандсан, мэдлэг мэдээллээр хэр хангасан, зөвлөмж туслалцаа хэр үзүүлсэн, хэр шударга байсан, хамтдаа хэрхэн яаж өөрчлөгдөж чадсан, цаашид тухайн нийгмийн ажилтан, хэсэг хороо дүүргийн ажилтантай хамтран ажиллахыг хүсэж байгаа эсэхэд дүгнэлт өгдөг болох.

“Сайн эцэг эх” байхад нь хэрхэн чиглүүлсэн, дэмжсэн тусалсан, сайн эцэг эх байж чадсан эсэхээр нь үнэлж дүгнэдэг, цалин дээр нь урамшуулал олгодог байх үнэлгээний систем нэвтрүүлж болох юм. Дүүрэг хороо хэсгийн ажилчдын ажлын үнэлгээ нь “ядуу өрхийг тоог бууруулахын төлөө хийсэн бодит ажил, хүүхдийн эрхийн зөрчилгүй дүүрэг хороо, сум хэсэг г.м үнэлгээгээр, сайн эцэг эх хэр олон гэдгээр нь дүгнэдэг чиглэл рүү явах хэрэгтэй юм. Иргэний энэхүү үнэлэлт дүгнэлт нь төрийн анхан шатны байгууллагын ажлыг сайжруулах үндэслэл болдог.

Ингэж шат шатандаа иргэдийнхээ ахуйн болон сэтгэл зүйн байдлыг мэдэрдэг, ойлгодог, гэр бүлийн хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлдэг байх хэрэгтэй. Гэхдээ үнэлгээ дүгнэлтийг бодитоор гаргаж байгаа эсэхэд анхаарч, зөв зохицуулалт хийх нь чухал юм.

1.3 Хүүхдийн сурах боломжийг дээдэлсэн байх шалгуур

Хүүхдийн мөнгөн тэтгэмж авч буй эцэг эх нь хүүхдээ сурах суурь нөхцөл боломжоор хангасан байх учиртай. Том жижиг, гэрт байшинд, орон сууцанд хаусанд байхаас үл хамаараад хүүхдэдээ тухайн амьдарч зай талбайдаа хичээлийн ширээ сандал, цүнх, хичээлийн өдөр тутмын хэрэгсэл, дүрэмт хувцас, номын санг бүрдүүлж өгсөн байна. Мөн хэр хол ойроос үл хамааран хүүхдээ хичээл сургуульд нь хүргэх авах, аюулгүй байдлыг хангах, хичээлийг нь таслуулахгүй байх, хичээлийн өргөн хэрэглээний зүйлсээр нь хангах үүрэг хариуцлагыг заавал биелүүлнэ. Сургууль багш нарын зүгээс дугуйлан, секц, сонгон гэх мэт хүүхэд хөгжүүлэх нэмэлт сургалтыг шаардахгүй ч зөвлөн туслана.

Хүүхдээ хичээлийн цагаас нь хоцруулахгүй байх, хичээл хийх, эрдэмд суралцах зорилгоо ухамсарлахад нь хэр нөлөөлж байгааг, хүүхдийнхээ хүмүүжил ёс суртахууны суурь хүмүүжилд эерэгээр нөлөөлж, зөв үлгэрлэж, хэр хэмжээндээ хичээж байгаа эсэхэд сургуулийн нийгмийн ажилтан, ангийн багш үнэлгээ дүгнэлт өгдөг.

Энэхүү үнэлгээ дүгнэлт нь тухайн хүүхдийн мөнгийг нэмэгдсэн дүнгээр авах эрхтэй эсэхэд нөлөөлөх бас нэгэн үзүүлэлт болно. Эргээд эцэг эхчүүд,

багш болон сургуулиас хичээлийн агуулга, мөн чанарыг хүүхэд нь ойлгож байгаа эсэхийг асууж мэдэх, харилцан ярилцах, эцэг эхийн болон сурагчдын зөвлөлөөр дамжуулан саналаа хэлэх, амьдралын тэгш бус байдлаас үүдэлтэйгээр хүүхдэд янз бүрийн ялгаварлан гадуурхалт байгаа эсэхэд санаа тавих бүрэн эрхтэй.

Тиймээс “багшаас асуух өдөр” гэдэг тусгай өдөртэй болж, хүүхдийнхээ тухай асууж мэддэг байх, анги хамт олон, үеийн хүүхдүүдээсээ хаягдаж орхигдохгүй хамт хөгжих, сурч боловсроход нь анхаарах зүйлсийн талаар зөвлөмж авдаг байх. Зөвлөмжөө амьдралдаа хэрхэн хэрэгжүүлж байгаагаа багш, нийгмийн ажилтанд амаар бичгээр тайлагнадаг байх.

Энэ мэтээр сургууль эцэг эхийн холбоог бэхжүүлэх, хүүхдүүдээ хамтдаа хамгаалах, хамгаалж чадсан бол хүүхдийн мөнгийг нүүр бардам авдаг байх “халамж хариуцлага хоёрыг хослуулсан сайн эцэг эх, сайн төр” болох юм. Сургууль, цэцэрлэг, хэсэг, хороо, дүүргийн нийгмийн ажилтан, ангийн багш, аав ээж гэсэн хамтран ажилладаг, тулгын гурван чулуу шиг гурван талын түншлэл бий болсноор нэг нэгэндээ харилцан туслалцдаг, нэг нэгнийгээ харилцан үнэлдэг, эцэг эхийн үүрэг хариуцлагатай байдалд хяналт тавьдаг, эрүүл эргэх холбоо бий болох юм.

Нэг талаас хүүхдийнхээ мөнгийг бүрэн авахыг хүсэх эцэг эхчүүд, нөгөө талаас ангидаа, сургуульдаа суралцах бүрэн боломжоор хангагдсан сурагчидтай болж, аав ээжийнхээ бүрэн анхаарлын төвд буй хүүхдүүдэд эрдэм ном зааж, тэдний аюулгүй байдалд, гэр бүлийн хүмүүжилд шууд оролцогч, зөвлөгч, үнэлгээ дүгнэлт өгөх эрхтэй субъект болоод эхлэхээр сургууль гэр хоёрын хоорондох зам аюулгүй зам болно. Хүүхэд хамгааллын асуудалд эерэг дүр зураг бий болно.

Хүүхдийн мөнгөө аваад архи уухын оронд хүүхдийнхээ ирээдүйн төлөө сургуульд нь зөөхөө боддог болно. Гэрт нь том жижиг хамаагүй номын сан, олон цөөн хамаагүй номнууд байхаар уншиж эхэлнэ. Уншиж эхлэхээр гэр бүлээрээ бодож эхэлнэ. Бодоод эхлэхээр араас нь шийдлүүд гарч ирнэ. Тэгэхээр ямар номнууд байх вэ? гэдгийг БШУЯ бодлогоор хүүхдийн нас, сэтгэхүйн онцлогт таарсан уншсан байвал зохих номын жагсаалт гаргаж зарлах хэрэгтэй. Мэдээж хүн төрөлхтний үе үеийн хүүхэд багачуудыг хүмүүжүүлэн төлөвшүүлсэн сонгодог зохиолууд, үүнтэй эн тэнцүү монгол зохиолчдын шидээвэр бүтээлүүд байна. Магадгүй зарим нэг нь эхэндээ ном шатааж мэднэ. Гэхдээ цөхрөлтгүй тууштай хийж чадвал аливаа бодлого шийдвэр, үзэл хандлага хэлбэршиж тогтоно.

1.4 Хүүхдийнхээ эрүүл мэндэд анхаардаг эсэх шалгуур

Анхан шатны эмнэлэгийн үйлчилгээ болох харьяа хороо хорин, баг хэсгийн өрхийн эмнэлэгт хүүхдээ жилд нэг удаа үзүүлдэг байх.\ Ханиад томуу зэрэг цаг зуурын өвчний улмаас үзүүлсэн үзлэгийг тооцохгүйгээр\ Эрүүл шүдтэй, эрүүл ходоод гэдэстэй, эрүүл бие бялдартай иргэн болгон өсгөхөд бага балчраас нь анхаардаг дадал хэвшлийг эцэг эхчүүдэд болон хүүхдэд өөрт нь бий болгох зорилгыг “хүүхдийн мөнгөн тэтгэмж”-тэй холбож болно.

Эрүүл мэндийн зөвлөгөө тусламж авч, түүнийгээ хэрэгжүүлсэн эсэхэд өрхийн эмнэлэг үнэлгээ дүгнэлт өгч, хороо дүүрэг, баг хэсэгтэй хамтран ажиллах журмаар ажиллана. Өрхийн эмнэлэг, хороо хорин, сум баг нь цахим хэлбэрээр үнэлгээгээ нэгтгээд явдаг байх аргачлалыг нэвтрүүлэх хэрэгтэй байх. Бичиг цаасаар биш дээр дурьдсан шилэн халамжийн бүртгэлд шууд холбогддог байх зохицуулалтыг хийх болно. “Сайн эцэг эх” байж чадсан бол хүүхдийн мөнгөө бүтнээр авдаг байх зохицуулалтанд нөлөөлөх бас нэг үнэлгээ энэ юм.

1.5 Хадгаламжийн илтгүүр

Хүүхдийн мөнгөний 10-аас доошгүй хувийг тухайн хүүхдийн нэр дээр хадгаламжинд хийдэг байх тусгай

журам батлах. Эс бөгөөс халамжийн тухайхуулийнхүүхдийн мөнгөнтэтгэмж олгох тухай хэсэгт нэмэлт өөрчлөлт оруулах замаар хуримтлалтай байх, үр хүүхдэдээ зориулж хуримтлал үүсгэдэг байх, тухайн хүүхэд 18 нас хүрээд өөрөө авах эрхтэй бага ч гэсэн мөнгөн хуримтлал үүсгэх ажлыг хүүхдийн тэтгэмжтэй уялдуулан хийж болно. Энэ дадал хэвшил яваандаа бүх хүний ухамсарт нөлөөлж, хуримтлалтай үндэстэн болох том зорилго руу одооноос алхах эхлэлийг тавина гэсэн үг.

Хамгийн багаар бодоход 100.000 төгрөгийн 10 хувь буюу 10 мянган төгрөгийг сар бүр тухайн хүүхдийн данс руу хийж хуримтлуулахад 18 насандаа 2.160 төгрөгийн хуримтлалтай иргэн болно. Үүний тулд автоматаар энэ 10 хувь татагддаг системийн шийдэл олж болно.

Өртэй иргэн төрлөө гэдэг байсан бол одоо хуримтлалтай иргэн төрлөө гэж ярих болно. Монгол хүн “амны бэлгээс ашдын билэг” гэдэг шүү дээ. “Хуримтлалтай иргэн, хариуцлагатай эцэг эх” ажлыг банк санхүүгийн салбартай хамтран зохион байгуулж, энэ үүргээ биелүүлж байгаа эсэхийг дүгнэдэг, үнэлдэг, тэр нь өнөөх шилэн халамжийн сүлжээнд бүртгэгдэж байдаг болно гэсэн үг.

Хүүхдийн мөнгөн тэтгэмжийг бүрэн авах эрхийг хангасан эцэг эхчүүдийг “сайн эцэг эх” гэж нэрлэн

алдаршуулах бөгөөд олон янзын хөнгөлөлт, урамшуулал дагалдана. Тэгснээрээ зөвхөн амжиргааны төвшин доогуур айл өрхөд чиглэсэн шалгуурууд байх биш, нийгмийн дундаж давхаргыг бүрдүүлж, улс орны хөгжлийг үүрэлцэж явдаг нийт массыг дэмжих хөнгөлөлт, урамшууллуудыг олноор бий болгох хэрэгтэй. Гэхдээ эдгээр хөнгөлөлт урамшуулал нь улсын төсөвт хүндрэл дарамт болоод байхааргүй шийдлүүд байвал зүгээр юм. Тиймээс хэдэн санаа, зөвлөмжийг энд шигтгэж өглөө.

✓ “Сайн эцэг эхийн хөнгөлөлт”

хэрвээ эцэг эх хүүхдээ сайн дураараа даатгалд хамруулсан бол \жилд нэг удаа гэр бүлээрээ дотоодын амралт сувилалд амрах тохиолдолд нийт үнийн дүнгийн 10-30 хүртэлх хувийг хөнгөлдөг байх сайн “эцэг эхийн хөнгөлөлт”-ийг амралт сувилалын газруудын үйл ажиллагаанд тусгаж болно. Энэ нь эрүүл мэндийн даатгалтай төстөй механизм байж болно.

✓ Хүүхдийнхээ өмнө хүлээсэн үүрэг хариуцлага сайн биелүүлдэг бол тухайн байгууллагын үндсэн цалин дээр “сайн эцэг эхийн урамшуулал цалин 1-3 хувь” гэдэг нэмэгдэл тооцогддог байх асуудлыг хөдөлмөрийн хуулинд тусгаж өгөх, \хоол унааны мөнгө гэдэг шиг\ ингэсэнээр байгууллага хамт

олны зүгээс тухайн ажилтанд “сайн эцэг эх байх” сануулгыг сар бүр өгнө. Бас сайн эцэг эх байсных нь төлөө байгууллагаас урамшуулж, нийгмээс дэмжиж байгааг сануулна. Урам өгнө. Хувь хүнийг улам бүр хичээх, улам “сайн ээж аав” байх зорилготой болгоно. Угаасаа хүний амьдралын зорилго үр хүүхдийнхээ төлөө ажиллаж амьдрахад оршиж байдаг. Гэтэл нэмээд тэр сэтгэл зүтгэлийг нь үнэлээд, дэмжээд өгөхөөр ажил амьдралын дэмтэй, сэтгэл санааны хувьд өөдрөг, эерэг болох үндэстэй юм. Үүнийг дагаад нийгэмд сайн сайхан хандлага, инээмсэглэл, итгэл урам нэмэгдэнэ. Шинэ соёл бий болно. Мэдээж бас номоо хамтдаа уншиж, нийгмээрээ соён гэгээрэх үүд хаалга нээгдэнэ. Хүүхэд нь цэцэрлэгээс сургуульд шилжих насанд буюу 6 жилд нэг удаа тухайн хүүхдийнх нь төрсөн сард аав ээжийн аль нэгийг татвараас чөлөөлдөг, хүүхдээ бага боловсрол амжилттай эзэмшүүлж, суурь боловсрол эзэмшүүлэхээр 7 дугаар ангид дэвшүүлэхэд дахиад нэг удаа тухайн хүүхдийн төрсөн сард “сайн эцэг эхийн нэгэнд нь татварын чөлөөлөлт” эдлүүлдэг, 12 дугаар анги төгсгөхөд бас дахиад нэг удаа тухайн төгсөж буй хүүхдийн төрсөн сард татварын чөлөөлдөг байх цоо шинэ хүнлэг системийг бий болгож болно.

✓ Үүний нөгөө талд бас хүүхдээ

өнчрүүлсэн, орхиж явсан, салсан сарнисан, хүүхдийнхээ өмнө хүлээсэн үүрэг хариуцлагаа биелүүлээгүй, хүүхдийн эрхийг зөрчсөн гэдэг нь шүүхээр батлагдсан, ер нь хүүхдийн эсрэг ямар нэгэн гэмт үйлдэлд холбогдсон тохиолдлуудад “Эцэст нь энэ бүх үүрэг хариуцлагаа чанд сайн биелүүлсэн эцэг эхэд хүүхдийн мөнгийг үргэлжүүлэн олгож, хүүхдийг нь СӨБ, Бага боловсрол, суурь боловсрол эзэмшиж дуусах үечлэлүүдэд таван хүүхэдтэй айлыг нэг хүүхдийн нэг сарын тэтгэмжтэй дүйцэх мөнгөн шагналаар урамшуулдаг байж болно. Эдгээр тооцооллыг эдийн засагч, эрдэмтдээр гаргуулж, судалгаанд суурилсан бодлогыг хэрэгжүүлэх нь зүйтэй. Хүүхдийнхээ өмнө хүлээсэн үүрэг хариуцлагаа биелүүлээгүй, боломждоо таарсан ая тухтай орчин бүрдүүлж өгөөгүй, бага насны хүүхдээ сургуульд нь хүргэж өгч аваагүй, хичээл даалгаврыг нь хийлгэж анхаарал халамж тавиагүй, унших номтой байлгаагүй, хүүхдийн мөнгийг хүүхдийнхээ чанартай хоол хүнс, эрүүл саруул амьдрал, сайн сайхан ирээдүйн төлөө зарцуулаагүй бол тодорхой шат дараалалтай арга хэмжээ авдаг байх зохицуулалтыг хамт хийнэ.

- Нэгдүгээрт: авч хэлэлцэх, дэмжин туслах, сануулах арга хэмжээ

- Хоёр сануулга өгөх, шаардах
- Гуравдугаарт: хяналт тавих
- Дөрөвдүгээрт: хүүхдийн мөнгөн хуримтлал болох 10 хувийг тооцохгүйгээр гар дээр очиж буй мөнгийг хүүхдэд нь зориулах өөр халамжлагчид шилжүүлж, хүүхдэд зарцуулах хяналт тавих, хүүхдийг улсын асрамжинд шилжүүлж, мөнгийн нь 100% хасаж шийтгэх арга хэмжээ авах.
- Бүр эцэг эх байх эрхийг нь хасах хүртэл арга хэмжээ авч болно.

Гэхдээ энд хүүхэд давхар шийтгүүлж болохгүй гэдгийг сайн бодож, тооцоолох хэрэгтэйг анхаарна уу!

Ингэснээр хариуцлагатай аав ээж байх хүсэл тэмүүлэл бий болж, хүүхдийн төлөө цэцэрлэг, сургууль, соёл урлагийн байгууллагууд, дүүрэг хороо, баг хэсэг, өрхийн эмнэлэг, банк санхүүгийн байгууллага, даатгал, татвар, шүүх, цагдаа, яам тамгын газар бүх шатандаа анхаардаг болох хөрс суурь бий болно. Нийгмийн бүх талаас хүүхдийнхээ төлөө анхаарах, хамтад нь гэр бүлийн асуудалд анхаарах, ядууралтай тэмцэх, зүгээр сууж халамж хүртдэг залуу байдлыг өөрчлөх гээд олон талын эерэг үр нөлөө харагдаж байна. Тиймээс **“халамжийг хариуцлагажуулъя – халамжаас хөдөлмөрт” хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлъя.**

Тиймээс өрх толгойлсон ээжүүдэд зориулсан “уян хатан ажлын цагийн менежментийг нэвтрүүлэх, гар урлалын бүтээгдэхүүнийг үндэсний биржийг байгуулж тэдний гар урлалын бүтээгдэхүүнүүдийг борлуулж өгөн “Нэмэлт орлого”той болгох зохицуулалт” гэх мэт шийдлийг олж болно. Төрийн дэмжлэг нь мөнгөн тэтгэмж биш тэдэнд таарсан, хүүхдийнх нь сургууль цэцэрлэгийн цагт таарсан, цагийн ажил, үйлчилгээ санал болгодог шинэ шийдлийг олох хэрэгтэй юм.

Ажилгүй аавуудыг нийгмийн сайн сайхны төлөөх нийтийн цэвэрлэгээ, мод тарих, услах, газар шороо, атар, ургац, мал төлөлт, өвлийн бэлтгэл, бүтээн байгуулалтын томоохон ажлуудад дайчилдаг болох хэрэгтэй. Хөлс мөнгийг нь тухайн ажилласан цаг, өдрөөр тооцож, данс руу нь шилжүүлдэг байх халамж хариуцлага хоёрыг ухамсарлуулсан жишиг тогтоох цаг болсон гэж үзэж байна. Цагийн ажлын тарифыг батлан хэрэгжүүлье.

2. Халамжилдаг төр биш идэвхжүүлдэг төр байх

Идэвхжүүлэлт №1: Төр, олон нийтийн хамтын ажиллагааг идэвхжүүлэн дэмжих

Манай төр засгийн газар сайн үйлс хийдэг сайхан сэтгэлт хүмүүсийнхээ хүчийг ашиглан тэднийг үйл үйлдэл,

түүх үлгэрлэл манлайллаар дамжуулж нийгэмд “хүнлэг ёсыг түгээх”, “хүнлэг байхыг уриалах”, “хүн чанартай хүн болох” хүмүүжил төлөвшлийг суулгах бүрэн боломжтой. Мөн төрийн халамж анхаарал хэрэгтэй байгаа хүмүүсийг олны хүчээр олж илрүүлж, бүртгэх, туслах дэмжих ажлыг олны дунд ажиллаж сурсан хүмүүсийн сэтгэл зүтгэл дээр үндэслэн хийх боломжтой. Сайн үйлс хийдэг хүмүүсийн хүчийг төрийн ажилд татан оролцуулах санаачилга, тэднийг нэгтгэн зангидах идэвхжүүлэлт хэрэгтэй.

***Шигтгээ 5:** Галбадрах бүтэн өнчин 2 дүүгийнхээ хамт Баянзүрх дүүрэгт амьдардаг ч яаж хөөцөлдөхөө мэдэхгүйгээс хүнсний талон авч чадаагүй тул “Мөрөөдөл групп”-ээс хүнсний тусламж хүргэжээ.*

***Шигтгээ 6:** Мөрөөдөл группийн гишүүд дэмжигчид, сайхан сэтгэлт хүмүүс 80 гаруй айлыг орох оронтой болгоод байна.*

Идэвхижүүлэлт №2: Төр, олон нийт, хэвлэл мэдээллийн байгууллагуудын түншлэл, хамтын ажиллагааг дэмжих.

Өөрийн хүч хөдөлмөрөөрөө амьдралаа өөд нь татаж халамж хүртэгчээс татвар төлөгч болж чадсан иргэдийг алдаршуулах, урамшуулах ажил санаачилснаар бусад хүмүүст халамж аваад зүгээр суух бус өөрсдөө хөдөлмөрлөх-бүтээх итгэл,

урам өгөх юм. **Төр -ХМБ- иргэдийн түншлэлийг дэмжих**

Дүүргийн засаг дарга, хорооны ажлын үр дүн, хэсгийн ахлагч нарын ажлыг үнэлэх шинэ санаачилга гаргаж, хэдэн иргэнээ амьдралын доод түвшнээс дээш гаргасан, хэдэн айл өрхийг ажлын байртай болгож амьжиргааны баталгаат төвшинд хүргэсэн. Хэдэн иргэдийг олж бүртгэлжүүлсэн. Хэдэн айл өрхийг дундаж давхарга руу оруулж чадсан, хэр шударга ажилласан гэх мэт бодит ажлаар дүгнэдэг үнэлгээний систем нэвтрүүлэх. Түүнийг нь урамшуулдаг байх.

Идэвхижүүлэлт №3: Үндэсний хөдөлмөрийн бирж - (Идэвхжүүлэгч - хөдөлмөр эрхлэлтийн бодлого)

Идэвхижүүлэлт №4: Ажлын байр бий болгох, хөдөлмөрийн биржийн ажил үүргийг өөрчлөн зохион байгуулах.

Хөдөлмөрийн биржийг зөвхөн бүртгэдэг, мэдээлдэг систем биш, харин орон даяар идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулдаг “хөдөлмөр, зуучлал, бараа бүтээгдэхүүний солилцоо, зар сурталчилгаа, жижиг дунд үйлдвэр үйлчилгээг холбох, сурталчлах, хамтын ажиллагаагаар хангах, иргэд хоорондын холбоо, бүс нутаг хоорондын брэнд бүтээгдэхүүн, онцлог давуу талуудыг сурталчлах холбох, бизнес эрхлэгчдийг

чадавхжуулах, туршлагаа солилцох гүүр болгон өргөжүүлж тусгай хэрэгцээт иргэдийн бүлгийг дэмжих, том жижиг, хувь хүн, пүүс компани байхаас үл хамааран холбогдож нэг ижил боломж, нэг ижил үйлчилгээгээр хангах зорилгын дор “Монгол үндэстний бирж” гэдэг хамтын ажиллагааны цахим биржийг байгуулж, бүс дундын болон хотууд хоорондын, улсын бирж зэрэг олон загвараар шинэчлэн байгуулж, хөгжлийн шинэ боломж, шинэ нөөц бааз суурь болгон хөгжүүлэх, үйл ажиллагааг нь өргөтгөж, дахин шинээр зохион байгуулах замаар чөлөөт худалдааг дэмжинэ.

✓ Бүс нутаг хоорондын

✓ Хот хоорондын

✓ Улс дундын

✓ Олон улсын гэсэн үндсэн дөрвөн багц шийдэлд хувааж, цахим хэлбэрээр хөдөлмөр жуучлал, үйлчилгээ, худалдаа арилжаа, сурталчилгаа, солилцооны том бирж байгуулах боломжтой.

✓ Хөдөлмөрийн бирж нь зөвхөн бүртгэл мэдээллийн систем төдий биш, иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн олон хэлбэрийг дэмждэг, хөдөлмөрт зуучлахаас гадна үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүнүүдийнх нь борлуулалтыг цахим биржээр

дамжуулан дэмждэг байгууллага болгон үйл ажиллагааг нь өргөжүүлнэ.

- ✓ Хөдөлмөрийн бирж нь мэргэжил эзэмшүүлэх, мэргэжил дээшлүүлэх сургалтуудыг явуулсаар ирсэн ч хөдөлмөрийн зах зээл дээр эрэлт хэрэгцээ өндөртэй мэргэжлээр сургах, төгсөгчдөө ажилд жуучлах чиглэлээр төдийлөн амжилтад хүрч чадахгүй байна. Энэ нь сургалтын бааз, техник, тоног төхөөрөмж нь өндөр дүнтэй хөрөнгө оруулалт шаарддаггүй, талх нарийн боовчин, үсчин гоо сайханчээрэг мэргэжлээр ихэвчлэн сургалт явуулдаг, төгсөгчдийн хэдэн хувь нь ажлын байртай болсон бэ? гэдэгт мониторинг дүгнэлт хийдэггүйтэй холбоотой. Хөдөлмөрийн биржийн үйл ажиллагаа ба хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлт хэрэгцээг хооронд нь нягт уялдуулах, эрэлт хэрэгцээтэй мэргэжлээр мэргэжилтэй ажилтан бэлтгэх, МСҮТ-дэд төсвийн хөрөнгө оруулалтаар техник, тоног төхөөрөмж, сургалтын бааз бүрдүүлж өгөх, сургагч багш нарыг бэлтгэх хэрэгтэй байна. Нүглийн нүдийг гурилаар хуурсаар олон залуусын үнэт цаг, их хэмжээний төсвийн хөрөнгийг үр өгөөж багатай зарцуулсаар олон жилийг үдлээ. Дижитал эринд ажлын байрны тогтвортой байдал алдагдаж нэг хүн насан туршдаа ажилтай байхын тулд 3-4 удаа

ажлаа солих нь нийтлэг боллоо. Үүнтэй холбоотойгоор өндөр хөгжилтэй орнууд иргэдээ насан туршдаа суралцах боломжоор хангах зорилтыг дэвшүүлэн ажиллаж байна. Дижитал эринд хөдөлмөрийн биржүүд, төрийн иргэдээ идэвхжүүлэх үүрэг улам бүр чухал болсоор байна. Ажилтай, нийгмийн баталгаатай хамгаалалд байгаа иргэд улс орноо хөгжүүлэхэд үнэтэй хувь нэмэр оруулж тэр хэрээр тухайн орны нийгмийн асуудал, нийгмийн зардал буурдаг. Олон Улсын Хөдөлмөрийн байгууллагаас ажлын байртай байх нь зөвхөн орлоготой байх төдийгүй нэр төртэй, хүний дайтай, сэтгэл хангалуун амьдрах баталгаа юм гэдгийг 100 жилийн ойн илтгэлдээ онцлон тэмдэглэсэн байдаг. Иймээс иргэдийнхээ заяамал үндсэн эрхүүд нь хангагдсан, сэтгэл хангалуун бүтээлч иргэдтэй байхын тулд зөвхөн халамжилдаг бус харин иргэдээ идэвхжүүлэх төрийн бодлого хэрэгжүүлэх нь маш чухал юм.

1990 оныг хүртэл социалист орон байсан Монгол улс нийгмийн хамгааллын салбарт олсон амжилтаасаа том ухралт хийгээгүй. Социалист нийгмийн үед ажилгүйдэл байгаагүй, бүх хүн ажилтай байлаа. 1990 оноос зах зээлийн эдийн засагт шилжсэнээс хойш ажилгүйдэл бий болсон юм. \13\ Ажилгүйдлийн

төвшин өсөхийн хэрээр ядуурал нэмэгддэг, шууд хамаарал байгааг судалгаагаар тогтоосон байдаг. Монголын хүн амын 30-40 % нь ядуу, ядуурлын түвшин нэлээд хэдэн жилийн туршид тогтвортой өндөр байна. \13\ Нөгөө талаас ажилтай ядуусын тоо өндөр байна. Энэ нь цалин бага байгаагаас хамаарч байна. Мөн албан бус секторт ажиллагсад, тэвчишгүй, эрх зүйн баталгаагүй хөдөлмөрийн харилцаанд хөдөлмөр эрхлэгсдийн тоо нэмэгдсээр байна. \8\ Монгол улсын төрөлтийн коэффициент тогтмол өндөр байдаг. Олон хүүхэдтэй өрхүүд ихэвчлэн орлогын хомсдолтой байдаг. Монголын хүүхдүүд орлогын баталгаагүй нөхцөлд амьдардаг. Засгийн газраас хүүхэд бүрт сар бүр 100 000 төгрөгийн хүүхдийн мөнгө олгодог ч хүүхдүүдийн орлогын баталгаат байдлыг хангахад дорвитой нөлөө үзүүлж чадахгүй байгаа юм. \13\ Дээрээс нь хүүхдийн мөнгөний хэмжээг эцэг эхийн орлогоос үл хамааран ижил хэмжээтэй тогтоодог юм. Коронавируст халдварын үед засгийн газраас эдийн засгаа аврах хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлж байна. Ажлын байраа хадгалж байгаа компаниудад засгийн газраас санхүүгийн дэмжлэг үзүүлсэн юм. Уг дэмжлэгийн тодорхой хувийг хууль ёсны ажилгүйдлийн даатгалын сангаас санхүүжүүлсэн ч ихэнхийг нь өөр эх үүсвэрүүдээс санхүүжүүлсэн нь Монголд нийгмийн даатгалын

сангуудын бие даасан, хараат бус байдал хангагдаагүй байгааг харуулж байна. Монгол улсын өмнө ажил хөдөлмөр эрхэлж буй болон ажилгүйдэлд өртсөн, ажилгүй иргэдийнхээ нийгмийн баталгааг хангах, ядууралтай тэмцэх том сорилт хүлээж байна.

Фридрих-Эбертийн сан

Ландмарк төв

Сүхбаатар дүүрэг 1-р хороо

Чингисийн өргөн чөлөө 13

Шуудангийн хайрцаг 831

14251 Улаанбаатар

Монгол Улс

Фэйсбүүк: @fesmongolia

Цахим шуудан: info@fes-mongolia.org

Цахим хуудас: <https://www.fes-mongolia.org/>

